

Maria de Bolòs, geògrafa

J. VILÀ VALENTÍ

Paraules clau: *formació de geògrafs, geografia catalana, geografia regional, Maria de Bolòs, paisatge*

Key words: *catalan geography, landscape, Maria de Bolòs, regional geography, training of geographers*

El que ens interessa destacar en aquest treball és com la professora Maria de Bolòs va assajar de tenir, a partir de la seva decisió de dedicar-se als estudis geogràfics, una formació ben àmplia. Malgrat que els seus estudis a la Facultat de Lletres d'aquells moments, tot cal dir-ho, no l'havien orientat pas massa respecte a la disciplina escollida. Però ella va maldar per obtenir, repetim, una bona informació i una forma formació sobre els aspectes més diversos de la nostra matèria: en geografia física, en geografia humana, en geografia de països o regional. En poques paraules, s'esforçà en esdevenir realment una "geògrafa".

En parlarem tot seguit d'aquesta aventura —llavors, pels anys 40 i 50 constituïa realment una autèntica aventura— d'assajar, en el nostre país, de convertir-se en geògraf. No hi faltaven pas venturosament certs elements i factors —alguns d'ells fins i tot personals i familiars— que li eren o li podien ser favorables.

Un cop geògrafa o, potser amb més exactitud, al llarg de la seva formació, apareix, és clar, una inclinació vers determinats objectes i cap a certes qüestions. Diguem unes especialitzacions, encara que la visió i l'esperit pot mantenir-se generalista. De tot això n'hem de parlar també en aquesta breu exposició sobre alguns aspectes que considerem fonamentals dins de la ben àmplia i ben diversa tasca geogràfica de la professora Maria de Bolòs.

ESDEVENIR GEÒGRAFA

Evocarem, en primer lloc, l'ambient general que al voltant de la geografia apareixia durant la segona meitat del cinquè decenni i de tot el sisè. Ho hem presentat en un article d'homenatge al professor Salvador Llobet (1, vegeu notes bibliogràfiques al final d'aquest treball). Ell constitueix, juntament amb el mestre de tots, Lluís Solé Sabarís, la figura cabdal per als geògrafs joves a Catalunya en aquells moments. A aquest últim el trobàvem es-

pecialment al Laboratori de Geologia de la Universitat; a l'altre, a l'Institut de Geografia del C.S.I.C. (primer a la Via Laietana; des de 1953, a l'edifici del carrer Egipcíacs).

A més, caldria recordar les figures de Pierre Deffontaines, que a l'Institut Francés mantenia amb un to ben suggeridor i eficaç un *Cercle de géographes*, i d'en Josep Iglésies, que des de 1947 havia iniciat de nou les tasques, després de la maltempsada de la Guerra civil, de la Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Restaven encara diversos professors ben destacats de la Facultat de Ciències, geòlegs o geòlogues del grup del professor Solé Sabarís, com en Llopis, Fontboté, Carmina Virgili i Oriol Riba, o la ja ben coneguda figura de l'ecòleg Ramon Margalef o els botànics, entre ells el germà de la persona estudiada, Oriol de Bolòs. Tots els esmentats acollien i orientaven cordialment els futurs geògrafs d'aquells moments.

Com a tesi doctoral, el treball presentat per Salvador Llobet l'any 1944 sobre el Montseny, publicat tres anys després, esdevingué inicialment un veritable paradigma (2). No saltres mateixos el consultàvem sovint, a partir de final del cinquè decenni, en un estudi que desitjava convertir-se en una tesi sobre el Bages i el mateix succeí amb Maria de Bolòs, des de mitjan sisè decenni. Salvador Llobet en tenia clara consciència. En la dedicatòria del seu llibre, en l'exemplar amb el que m'obsquià, escrigué: "...amb el desig que el seu estudi sobre el Bages superi al del Montseny".

Sens dubte la professora Bolòs tingué en compte totes les persones i totes les circumstàncies que li foren favorables per esdevenir geògrafa. L'ambient familiar li era indubtablement positiu, en aquest sentit, a partir especialment dels dos excel·lents botànics que hi tenia, el seu pare Antoni i el seu germà Oriol, ja anteriorment esmentat.

Des dels anys 1953-54 frequentà l'Institut Elcano del C.S.I.C. i el Laboratori de Geologia de la Universitat. Les figures, ja citades, del geòleg i geògraf Lluís Solé Sabarís i de Salvador Llobet foren molt importants per a ella. Ja a mitjan sisè decenni decidí començar la seva tesi doctoral sobre la comarca d'Olot, que vàrem tenir l'honor de dirigir.

És, doncs, amb un esforç intel·ligent i tenaç, malgrat força dificultats i entrebancs, que Maria de Bolòs esdevingué geògrafa. Esforç que es manifestava en l'assistència i participació en reunions, conferències i congressos; en nombroses i ben diverses lectures de manuals i articles de recerca; en excursions científiques, acompanyant geògrafs, geòlegs i botànics, especialment.

Per part nostra voldríem recordar ara la importància fonamental que en la seva formació i desenvolupament geogràfic tingué el treball de camp, efectuat individualment o col·lectiva. És llavors quan els dots d'observació especialment, però també els de comparança i connexió s'estableixen o, al menys, s'inicien. Es trepitjant el terreny, mirant i remirant, analitzant i comparant, destriant els aspectes, els elements i els factors fonamentals i més originals i peculiars, quan hom s'adona de l'autèntica transcendència de la localització i de l'orientació, de la veritable originalitat de les característiques formals i de les distribucions territorials, de les possibles i més probables causes genètiques, tant en fets físics, com en els biòtics o antròpics.

Posteriorment, ja en el laboratori, hom revisa notes i esquemes gràfics i cartogràfics i hom ho complementa, a més de les lectures, documents i comprovacions pertinents, amb els imprescindibles i valiosos mitjans que ofereixen les tècniques modernes de representació i d'informació, la fotografia aèria, les imatges de satèl·lit i tot el ric i divers ventall que ofereix la informàtica. Potser per tornar, al menys en ocasions, novament al camp, a comparar fets ja parcialment coneguts o a cercar nous elements i nous aspectes.

Tot aquest bagatge de coneixements i d'experiències és el que Maria de Bolòs ha aportat a les seves tasques docents i de recerca. El treball de camp ben fet i ben complet dona un conjunt de coneixements sòlids i ben establerts, alguns d'ells fins llavors desconeguts o poc coneguts, i ofereix també una capacitat d'aplicació de mètodes molt diversos i contrastats, sovint complementaris entre ells d'acord amb els objectius perseguits.

Hom s'adona ràpidament quan el geògraf posseeix o no aquesta autèntica riquesa i destresa personals. En canvi, en el cas de l'investigadora que estudiem podem perfectament

suposar, repetim, que a partir d'aquest fets objectius ben observats, definits, analitzats i correlacionats, la professora Maria de Bolos haurà assolit gran part de la solidesa de les seves ensenyances i recerques.

L'INTERÈS VERS L'ESTUDI REGIONAL

Malgrat la importància concedida a l'anàlisi dels fets concrets, sempre la nostra autora ha mantingut unes visions generalistes. Aquesta característica deu estar d'acord probablement amb el seu autèntic i correcte concepte geogràfic, que no es deixa arrossegar massa per tendències purament temàtiques i té en compte com a geògrafa, en definitiva, que

Visita a la ciutat de Vic i a les Guílleries

Maria de Bolòs apareix en aquesta excursió, efectuada després de la lectura de la tesi doctoral de Bartomeu Barceló, el juliol del 1968, amb els professors Lluís Solé Sabarís i Manuel de Terán i diversos companys del Departament de Geografia de Barcelona (Salvador Llobet, B. Barceló i Vilà Valentí)

(Fotos de Horacio Capel)

parteix de l'estudi de conjunts de fets que apareixen arrelats precisament en fragments o sectors de la "superfície terrestre" o d'un, més o menys extens, "territori".

Queda ben clara aquesta tendència generalista a la qual ens estem referint en la recerca que Bolòs efectuà com a tesi doctoral, des de mitjan sisè decenni, encara que sempre és difícil dir quan hom comença una recerca, especialment si es tracta de la comarca nadiua. El treball fou presentat a la Universitat de Madrid el mes d'octubre de 1966 i fou publicat uns anys després (3).

Cal pensar que la tesi fou concebuda dins de la línia d'estudis fets a Catalunya que responia a una tendència de geografia regional, concretada en el nostre país a una àrea comarcal o equivalent. Però encara amb més precisió —i respecte a conceptes i mètodes— hem de suposar una relació amb l'escola geogràfica regionalista que s'havia desenvolupat a França des dels dos primers decennis del segle, com ja havien assenyalat explícitament Pau Vila, en el seu llibre sobre la Cerdanya (1926), i Lluís Solé Sabarís, en el pròleg a l'obra de Salvador Llobet sobre el Montseny (1947; vegeu nota 2). Ara s'hi unia, és clar, respecte a altres estudis anteriors de caràcter comarcal, a excepció del cas del professor Llobet, l'alt nivell d'exigència que requeria l'obra de Bolòs com a tesi doctoral.

Dins de la línia de recerca esmentada hom hi pot trobar, per altra banda, notables diferències de concepcions, enfocaments i objectius. Val la pena subratllar-ho, perquè alguns autors dels anys 70 i 80, en articles realitzats un xic precipitadament i amb més d'un prejudici, donen a entendre l'existència d'una rígida uniformitat i anquilosament en la tendència de recerca a la que ens estem referint. En realitat es tracta de tot un dinàmic i fecund procés intel·lectual, llarg de cinc o sis decennis, que algun dia potset tindrem ocasió d'analitzar.

Referint-nos de nou a la nostra autora i expressant-ho breument, podríem dir que la tesi doctoral de Maria de Bolòs es caracteritza per un equilibrat i complet estudi dels aspectes físics i biogeogràfics; per la novetat de l'evocació d'unes "geografies" del passat; per l'anàlisi, cara a l'etapa actual, d'uns factors de transformació; i per l'acurat estudi geogràfic del present, tenint en compte elements i factors naturals o subnaturals, socials i econòmics i amb una encertada exposició de resultats territorials, de poblament i paisatgístics. Ens interessa ara destacar aquest últim punt: parla en ocasions de "paisatge rural i paisatge urbà" (pp. 221-236. 399-433); altres vegades, de "paisatge humanitzat" (pp. 291-300).

Davant d'un estudi tan ric, divers i reeixit, hom pensa en la importància que respecte a l'avenç d'una determinada disciplina i uns determinats coneixements —en el nostre cas, el coneixement geogràfic d'un país— pot tenir i té un treball d'aquest tipus. Hom reflexiona i valora també la indubtable fecunditat que presenta respecte al desenvolupament científic del propi investigador. Ens dol que de vegades s'hagi arribat a pensar que per altres camins allunyats d'un treball esforçat, curós i adequat —a mode de dreceres més ràpides, més breus i més fàcils— hom hagi assajat d'aconseguir uns certs coneixements i uns determinats judicis pretesament conclusius. No cal afegir que inútilment, malgrat certes aparences superficials i enganyoses.

EL "DESCOBRIMENT" DEL PAISATGE

Podríem suposar que a través de la visió generalista de "la regió" Maria de Bolòs ha passat a un altre concepte global, el de "el paisatge". En les ratlles precedents assenyàvem ja que el mot i el seu significat no estan pas absents en la tesi doctoral de la nostra autora, especialment quan ella intentava aconseguir unes visions holístiques i, d'un mode o altre, conclusives.

Sembla que cal parlar, en el nostre cas, d'un "descobriment" del paisatge com a un veritable objecte d'estudi —potser el realment i autènticament geogràfic— per part del geògraf. El concepte va sorgint, com hem indicat, en estudis que, en bona part, són "regionalistes". Les anàlisis biogeogràfiques —matèria que la professora Bolòs explicà per primera vegada, durant un bon nombre d'anys, al Departament de Geografia de la Universitat de Barcelo-

na—, potser més exactament edàfiques i fitogeogràfiques, podien també haver-hi conduït (nota 4, al final d'aquest article).

D'aquesta manera, Maria de Bolòs continua una línia de coneixements i recerques que més aviat hem de posar en relació amb l'escola alemanya de la "ciència del paisatge", de la *Landschaftskunde*, en la que el mot "paisatge" (*der Landschaft*) manté el seu sentit estricte. Però la nostra autora ho fa, especialment a partir mitjan novè decenni, amb un bon nombre d'experiències, coneixements i conclusions ben personals, fruit també de debats amb altres professors i investigadors —cal citar especialment Georges Bertrand— i amb els membres del seu propi equip.

En realitat, fa vint o vint-i-cinq anys que Maria de Bolòs representa aquesta línia d'ensenyament i recerca respecte al paisatge, primer en l'únic Departament de Geografia, més tard en el de Geografia física i regional (vegeu nota 5 i així mateix l'article que apareix en aquest mateix volum de la nostra revista, redactat pel professor A. Gómez Ortiz). L'esmentada tendència es materialitza especialment en el seves classes, pràctiques, excursions, col·loquis i congressos i en el "Servei científic-tècnic de gestió i evolució del Paisatge" que ella dirigeix (vegeu nota 6).

Una altra materialització d'aquesta línia docent i de recerca apareix en l'excel·lent llibre, per l'originalitat i novetat dels continguts tractats, publicat ara fa sis anys (*Manual de Ciència del Paisatge*; vegeu nota 7), dirigit i escrit per Maria de Bolòs, en col·laboració amb cinc deixebles (Maria del Tura Bovet, Xavier Estruch, Rosalina Pena, Jordi Ribas i Jordi Soler).

Assenyalarem alguns punts que ens semblen fonamentals en els conceptes que, al voltant del paisatge, l'autora estudiada presenta en l'actualitat. Voldriem subratllar, per una banda, que l'anàlisi des de l'origen i funcionament del paisatge mostra d'una manera ben evident una extraordinària complexitat; per altra banda, ens crida l'atenció la insistència que ella manifesta en destacar el gran dinamisme que mostra, en general, l'evolució d'un determinat paisatge.

La nostra autora ha escrit: "L'estructura de la superfície de la terra es presenta en forma de nivells d'integració, de complexitat creixent, objecte cadascun d'ells d'una concreta ciència... Els grups d'elements interconnexionats tenen significacions diferents dintre del paisatge: els elements abiòtics es caracteritzen per constituir la base més estable i d'evolució més lenta; els elements biòtics solen constituir el conjunt més fràgil, modificant-se i alterant-se fàcilment; els elements antròpics modifiquen ràpidament les estructures precedents —es tracta, és clar, d'un procés d'antropització— i poden crear sistemes nous, en certa forma independents del medi natural, com pot succeir amb la ciutat". Queda clar que el paisatge, en definitiva i en tot cas, constitueix el nivell més alt d'integració i complexitat, ja que en ell queden inclosos, d'una manera o altra, tots els elements i factors presents.

Al voltant d'aquests qüestions Maria de Bolòs insistia, en una conversa mantinguda fa pocs dies, no sols en la complexitat formal i genètica del paisatge sinó també en el dinamisme. Procurarem no trair pas el seu pensament i en tot cas la responsabilitat és nostra: "En definitiva, l'objecte concret del que podem anomenar 'ciència del Paisatge' seria l'anàlisi i l'estudi de l'esmentat nivell més alt d'integració, concebut com un sistema obert i localitzat en un determinat espai. Cal tenir sempre en compte que, al tractar-se d'un sistema obert, constitueix un sistema dinàmic, en el que es registren entrades i sortides d'energia i de matèria".

Potser caldria insistir tan sols, dins dels punts que ens ha complagut en la present ocasió destacar, que l'estudi de l'activitat humana passa a ésser fonamental en la majoria dels paisatges, que adquireixen llavors indubtablement una nova complexitat i un nou i peculiar dinamisme. En realitat no constitueix "una nova energia", però pot actuar "en certa forma com una veritable energia, en el sentit d'orientar determinades modificacions en el funcionament del medi natural i d'organitzar el conjunt de la societat humana. En aquest darrer sentit especialment —i al·ludint tan sols a fets positius— l'ésser humà tant pot antropitzar el paisatge i obtenir per a ell uns beneficis (agricultura, per exemple) com pot introduir i desenvolupar uns concrets i nous sistemes (processos de poblament, urbanització, sistemes de comunicació)".

Podriem continuar i tenir en compte el resultat de l'aplicació dels diversos conceptes i mètodes de la ciència del paisatge esmentada –i de fet tant sols al·ludits– a l'estudi geogràfic de les diferents unitats de paisatge. Les anàlisis, per altra banda, podrien efectuar-se i en realitat són efectuades a escales que presenten una extraordinària diversitat i el mateix podem dir, com és lògic, de les representacions cartogràfiques.

No sembla pas que calgui ara aprofundir en altres facetes i qüestions. De nou voldriem subratllar tan sols l'originalitat i la riquesa conceptual i metodològica que aquests estudis han assolit en el cas de la professora Bolòs. Fruit sens dubte d'un esforç llarg i incansable, mantingut individualment i col·lectivament. En aquest últim cas, en relació amb els seus deixebles i també amb especialistes d'altres disciplines, de biòlegs i ecòlegs a arquitectes o urbanistes, posem per cas, així mateix interessats per objectes d'estudi i problemes semblants o coincidents. Ens plau una vegada més insistir en tots aquests fets, en aquest article nostre forçosament breu i en el que hem volgut tant sols destacar alguns aspectes de l'actitud, el treball i les preferències de Maria de Bolòs com a geògrafa, en una llarga i profitosa tasca i evolució que arrenca, com hem vist, de mitjan sisè decenni.

Notes bibliogràfiques:

- (1) J. VILÀ VALENTI, "Un decenni de geografia a Catalunya, 1945-54", *Aportacions. Homenatge a Salvador Llobet*, Universitat de Barcelona, Departament de Geografia, 1979, pp. 203-211.
- (2) SALVADOR LLOBET, *El medio y la vida en el Montseny. Estudio geográfico*, Barcelona, CSIC, Instituto Elcano, Estación Estudios Pirenaicos, 1947. Pròleg de Ll. Solé Sabarís.
- (3) MARIA DE BOLÒS, *La comarca de Olot. Estudio de Geografía regional*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1977. Pròleg de J. Vilà Valenti.
- (4) *Revista de Geografia*, XXV, 1991, pp. 37-38.
- (5) *Revista de Geografia*, XXV, 1991, pp. 38-39.
- (6) Al·ludim a la informació sobre "El Servei científic-tècnic de gestió i evolució del paisatge", publicada a la *Revista de Geografia*, XXV, 1991, pp. 70-72.
- (7) MARIA DE BOLÒS, *Manual de ciencia del Paisaje. Teoría, métodos y aplicaciones*, Barcelona, Masson, 1992. Pròleg de J. Vilà Valenti.

Resumen: Maria de Bolòs, geógrafa

Estado de la geografía en Cataluña a finales del quinto decenio y a lo largo del sexto, cuando se formó como geógrafa la profesora Maria de Bolòs. Varias circunstancias favorables le permiten una amplia y diversa formación geográfica, a pesar de la práctica inexistencia de la geografía, en aquellos momentos, como disciplina de investigación, en la Facultad de Letras de la Universidad de Barcelona. Destaca la importancia que, en su formación como investigadora, tuvo sin duda el trabajo de campo.

Una concepción generalista de la geografía y la misma continuidad en las líneas de investigación de los pocos geógrafos universitarios entonces existentes le inclinan hacia un estudio geográfico de carácter regional –la comarca de Olot– como tema de su tesis doctoral, presentada en 1966.

El interés por la biogeografía y la misma concepción generalista de la geografía tienen a que, a lo largo del octavo decenio, Maria de Bolòs se interese vivamente por el análisis del paisaje, tanto el originado a partir de elementos o factores inertes y bióticos como el que es resultado de la acción antrópica. Se analiza brevemente algunos aspectos del concepto que del paisaje llega a tener la autora estudiada, en particular la complejidad y el dinamismo que los elementos y factores paisajísticos pueden llegar a presentar.

Maria de Bolòs alcanza a constituir unas sólidas líneas de investigación y aplicación alrededor del análisis y gestión del paisaje, contando a su alrededor con un buen número de geógrafos y también de otros especialistas interesados en este conjunto de hechos y problemas. La formación de una verdadera escuela parece, en este caso, indudable.